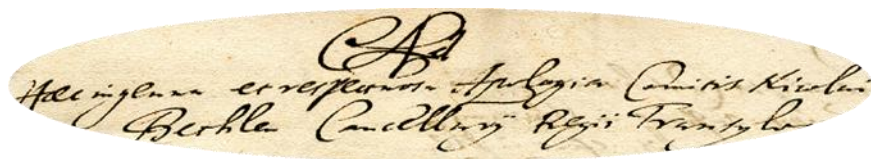

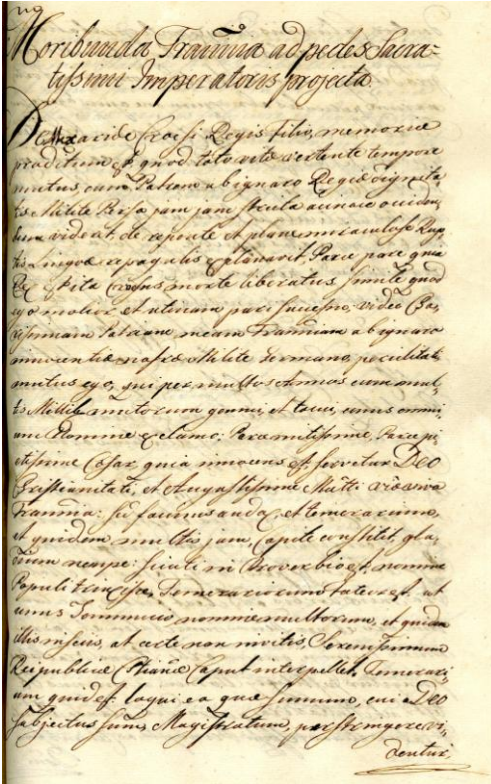
**SOLITUDO TRANSILVANIAE
NICOLAE BETHLEN ȘI LUMEA SA
BETHLEN MIKLÓS ÉS KORA**

CATALOGUL EXPOZIȚIEI | KIÁLLÍTÁSKATALÓGUS

**Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga”, sala Colecții Speciale
„Lucian Blaga” Központi Egyetemi Könyvtár, Különgyűjtemények terem**

**Cluj-Napoca, 15 aprilie – 15 iulie 2016
Kolozsvár, 2016. április 15. – július 15.**

BETHLEN Miklós: *Moribunda Transilvania (...)*, [1688]. (Ms. 137)

Pe 27 octombrie 1716, aflat în arest la domiciliu la Viena, înceta din viață Nicolae Bethlen, unul dintre cei mai importanți politicieni ai ultimului deceniu al Principatului Transilvănean autonom, al acestei lumi schimbate și bulversate. Expoziția noastră este prilejuită de comemorarea a 300 de ani de la moartea cancelarului Transilvaniei, în recunoașterea personalității sale impozante din punct de vedere social și politic. După cum bine știm, în afară de o

poezie scrisă la tinerete și o apologie a preoților protestanți, nimic din ce a scris Bethlen nu a apărut tipărit în timpul vieții sale. Manuscrisele lui în schimb s-au bucurat de o largă circulație: atât scrierile sale cele mai personale, cât și manifestele politice decisive pentru istoria politică a Principatului Transilvan au fost copiate și distribuite timp de două secole.

Expoziția are trei arii tematice. Prima prezintă cele mai importante scrieri ale lui Bethlen care se regăsesc în colecțiile Bibliotecii Centrale Universitare. Din punct de vedere cronologic, prima dintre acestea este o tipăritură, una dintre puținele sale scrieri tipărite, o poezie de întâmpinare scrisă la cartea lui István Eszéki T., carte publicată în 1675. Următoarea piesă este iarăși o tipăritură, *Apologia* scrisă în apărarea preoților protestanți persecutați în deceniul de doliu (anii 1670), opunându-se tribunalului de la Bratislava. Valoarea specială a exemplarului Bibliotecii constă în faptul că

acesta conține un însemn autograf al lui Bethlen: i-a dat volumul în dar lui Mihály Teleki. Primul manifest politic în șirul operelor lui Nicolae Bethlen este proiectul *Moribunda Transsylvania*, scris în 1687 (copia expusă aparține lui Ferenc Domokos, din 1770), în care rezuma propunerile sale pentru situația politică a Transilvaniei în viitor, după acordul de la Blaj (1687) prin care Transilvania a intrat sub dominație Habsburgică, și cerea emiterea unei diplome în acest sens de către împăratul Leopold I. Acest manifest a făcut cunoscut numele lui Bethlen la curtea de la Viena. În toamna anului 1690, după bătălia de la Zărnești și moartea cancelarului Mihály Teleki, guvernul din Viena a recunoscut propunerea cu 12 puncte înaintată curții de către Nicolae Bethlen. Aceste 12 propuneri stăteau la baza primei versiuni a *Diplomei Leopoldinum*, readuse din Viena la sfârșitul anului 1690. Evident, diploma care urma să stabilească relațiile dintre curtea de la Viena și Transilvania nu este scrisă de Bethlen, dar este bazată pe concepția sa politică, pe proiectele sale economice, religioase, culturale și de guvernare. După lungi dezbateri, diploma extinsă, modificată a fost emisă de către împărat în decembrie 1691. *Diploma Leopoldinum* este cel mai important document politic al acestei perioade de tranziție a Principatului Transilvaniei, prin care s-a asigurat autonomia relativă a Principatului și toleranța religioasă, stând la baza drepturilor și a constituției transilvănene timp de mai bine de 150 ani. Diploma de la 1691 este expusă aici într-o copie de la sfârșitul secolului al XVIII-lea. „Tragedia” – după cum el însuși a numit-o –, sau sfârșitul carierei politice a lui Bethlen a fost acuzarea sa în 1704 din cauza manifestului intitulat *Columba Noe*. Acesta a fost cauza arestării lui, a celor patru ani de detenție din Sibiu, urmat de arestul la domiciliu în Viena timp de opt ani, până la moartea sa. Situația lui Bethlen, în conflict cu generalul imperial Rabutin, a fost îngreunată și de oponenți de-ai săi în instanță din cauza unor conflicte economice (de exemplu, István Apor), ceea ce arată că aceste conflicte personale puteau fi și mai decisive în contextul unor diviziuni politice accentuate între partidele pro- și contra-Habsburgice ale elitei ardelen. *Columba Noe* este confesiunea politică a lui Bethlen, prin care oferea soluții noi în legătură cu poziția și statutul Transilvaniei între statele Europei, și se căutau garanții internaționale pentru menținerea autonomiei fragile a provinciei. Opera circula în numeroase copii în limba latină și în traduceri maghiare; varianta expusă este o copie contemporană care i-a aparținut lui Mihály Cserei, cronicar care după o scurtă perioadă în tabăra opusă, s-a alăturat lui Bethlen. Autobiografia lui Bethlen, care descrie viața sa până la

1710, cu titlul *Descrierea vieții sale de către el însuși* este cea mai importantă și voluminoasă operă a lui Bethlen scrisă în timpul detenției sale din Viena, și una dintre textele cele mai de seamă ale memorialisticii ardelenene. Dintre numeroasele copii ale autobiografiei lui Bethlen, am expus o copie din secolul al XVIII-lea, după cum se vede, foarte citită, care a ajuns în Bibliotecă din posesia lui János Szász, preot în Câmpia Turzii în secolul al XIX-lea. Am expus un fragment și din *Cartea de rugăciuni* a lui Bethlen, legată în mod organic de autobiografie: am ales *Rugăciunea mea din fiecare dimineață pentru întreaga biserică creștină, neamul meu, țara mea, pentru păgâni și pentru toți*, probabil cea mai frumoasă rugăciune cu conținut politic din epocă. Copiatorul, Farkas Kemény, a compus volumul expus în 1802. În paralel cu *Descrierea vieții sale*, în 1708, Bethlen scria opera intitulată *Sudores et Cruces Nicolai comitis Bethlen*, o apologie a sa, la care se referea în repetate rânduri prin mențiunea „am scris în [versiunea] latină”, invitând la lectura paralelă a celor două texte. Intenția sa inițială era să trimită această scriere oficialităților, dar în cele din urmă a renunțat la această idee. Textul descrie evenimentele vieții sale între anii 1686–1698. Varianta expusă provine din secolul al XVIII-lea. În viziunea copiatorilor, acest text aparține de textul autobiografiei, *Sudores et Cruces* apare aproape fără excepție în toate copiile autobiografiei. Un caz asemănător este cel al operei adresate împăratului Iosif I, scris în drum spre Viena, la Eszék, la 8 iunie 1708, intitulat *Instantia Nicolai de Bethlen ex ultima captivitate scripta*. În această operă, autorul îmbătrânit și obosit de anii de detenție își apără ideile expuse în *Columba Noe* și se încredințează justiției imperiale. Cunoscând corespondența foarte extinsă a lui Bethlen, putem arunca o privire în culisele compunerii scrisorilor prin volumul de documente care conține însemnările, scrisorile, schițele *manu propria* ale lui Bethlen. Aceste scrieri datează din anul 1698, și sunt toate legate de acuzațiile aduse la adresa lui Bethlen: acesta era anul în care guvernatorul György Bánffy și István Apor l-au acuzat pe Bethlen că uneltește la curtea vieneză împotriva generalului imperial Rabutin. Dintre aceste documente am ales să vă prezentăm schița autografă în limba franceză a unei scrisori adresate probabil lui Rabutin.

37

*Illustrissime Domine (omnem Domine
miki obsecro deponere).*

*Liberis omnium Incolae Duberni, Dominorum
Prætorum, ratione Illustratiæ Vestrae
sepe fraternaliter nimis in personam tuam
accepti, quid ætulerim duxerim, et
esse me ad Plenum redditis uberius pa-
tebit, ad quas me refero, et hoc unicam ex-
ga Eandem addo, quo si gravioris contra-
rietatis animam, pro servitio sua Maie-
statibus et Domini Publici ad meliora posthac
inflexeris, atque deinceps tentum pro-
quam, antea contra prospuleris, me cum
Illustratitate Vestrae saltem, æque amicitiam
sinceram, quamcumque alio quocumque,
semper culturum esse: quod an fieri ve-
rit, ab Eadem dependet, cuius arbi-
trio relinquere, et eius favori me com-
mendari, manebique*

Illustrati Vestre.

Sabinus, 20. Junij. *Caratissimus pro-
fessor*

Nicolae Bethlen

1702. 20. Junij. Nicolae Bethlen, contra Eadem in Viam, quæ
in Viam, me (Bethlen) Bethlen, contra Eadem in Viam, quæ
in Viam, me (Bethlen) Bethlen, contra Eadem in Viam, quæ

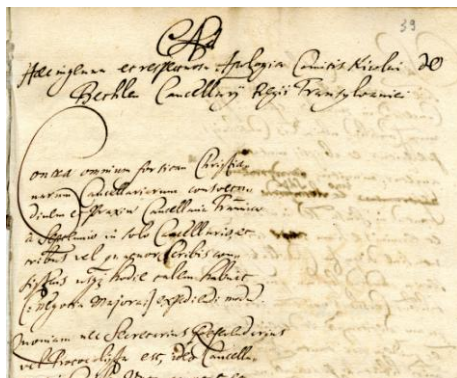
Scrisoare de Rabutin către Nicolae Bethlen, 30 iunie 1698, Sibiu. Semnătura este autografă. (Ms. 4821)

Scrisorile împrumutate din arhiva bisericii reformate din Transilvania sunt documente ale relației strânse de patronaj între Bethlen și reformați. Expunerea lor este justificată și din punctul de vedere al acestei relații, prea puțin cercetate și chiar disputate. Scrisorile expuse: scrisoarea adresată de eclesia reformată din Cluj către Nicolae Bethlen (30 octombrie 1702); scrisoarea profesorilor colegiului reformat din Sárospatak adresată lui Nicolae Bethlen la Viena în legătura cu dările orașului Debrecen (24 septembrie 1702); și scrisoarea lui Bethlen din timpul arestului din Viena către Consiliul Suprem al Bisericii Reformate, în cazul căreia doar semnătura este autografă (24 februarie 1712).

În grupul următor se pot vedea manuale și lecturi ale lui Bethlen care se regăsesc în colecțiile Bibliotecii, volume care l-au influențat în mod dovedit, care i-au format mentalitatea, și efectele cărora se pot vedea în mod cert în operele sale. Volumele expuse au fost adunate pe baza lecturilor la care face referiri în autobiografie. În timpul studiilor sale autohtone de lungă durată (1649–1659), care în realitate au fost mult mai scurte din cauza războaielor, Bethlen a avut mai mulți profesori, iar doi dintre ei s-au dovedit foarte importanți din perspectiva carierei sale ulterioare: Pál Keresztúri și János Apáczai Csere. Cei doi au fost personalități remarcabile, profesori desăvârșiți, despre care scrie cuvinte de apreciere în repetate rânduri în

autobiografia sa. Am ales câte două opere ale acestor autori în materialul expus. Sub îndrumarea lui Keresztúri și Apáczai, Bethlen a început să se familiarizeze cu autorii cu care s-a întâlnit în timpul studiilor sale în Europa de Vest: Keckermann, Amesius, Descartes, etc. Despre unii dintre ei știm că au rămas între autorii lui preferați chiar și după finalizarea studiilor: de exemplu, Perkins, Amesius, sau Seneca. Studiile sale au început cu prozodia lui Smetius, gramatica latină învățând-o din cartea lui Alsted, profesor și la Alba Iulia. Profesorul Apáczai, pe vremea aceea începător, le-a predat poetică lui Bethlen și colegilor săi, cu exerciții de traducere din *Georgica* lui Virgiliu, pe parcursul cărora a găsit posibilitatea să vorbească studenților săi și despre fizică, geografie și astronomie. Pe lângă ideile stoicismului și cartezianismului cu care s-a familiarizat în timpul studiilor, viziunea lui Bethlen a fost influențată în mod decisiv de operele de bază ale pietismului protestant: introspecția continuă, analiza conștiinței, importanța penitenței le-a învățat încă de acasă din operele lui Perkins și Amesius. Scrierile lui Descartes le-a cunoscut aici, de la Apáczai. În școlile din Alba Iulia și Cluj și-a început și studiile în matematică și astronomie. Aritmetica lui Metius, manualul cel mai popular de matematică al epocii, i-a fost predat de Keresztúri. Operele lui Ramus și Hottinger le-a citit la Heidelberg. Tot aici și-a început studiile de drept, continuându-le în Leiden, citind legile lui Iustinian și opera lui Grotius. Bazele limbii arabe le-a învățat la sugestia profesorului său din Leiden, Golius, fapt pe care îl și menționează: „câteva săptămâni și taleri am pierdut cu arabica lingua.” După cum reiese din descrierea studiilor sale, Bethlen și-a pregătit peregrinările academice cu mare grijă, dar s-a pregătit și din cărți, pentru a cunoaște mai bine țara pe care urma s-o viziteze. Acesta era unul dintre motivele pentru care citea sinteza istorică a Franței scrisă de către Brussiers. Volumul lui Seneca despre mânia și al lui Luther despre voința înrobite sunt chiar menționate după titlu în autobiografie, și a cunoscut foarte bine și bestseller-ul lui Thomas Browne, *Religio medici*. Confesiile Sfântului Augustin sunt menționate ca unul dintre modelele autobiografiei. În autoreprezentarea sa, Bethlen își conturează o imagine de martir. Pe lângă evenimentele vieții sale, și lecturile au un rol decisiv în această reprezentare. Volumul *Coroana martirilor* al lui István Szőnyi Nagy a avut de asemenea o influență puternică asupra formării imaginii de sine a lui Bethlen.

Ad haec ingenua et respectuosa
Apologia comitis Nicolai Bethlen
cancellarii Regii Transilvanici. 24 iunie,
1698, Alba Iulia. (Ms. 4821)

Ultima grupă tematică prezintă câteva dintre textele contemporanilor lui Bethlen. Criteriul principal în alegerea

manuscriselor a fost intenția de a expune texte în care Bethlen este menționat de către contemporanii săi. Majoritatea manuscriselor expuse sunt, în consecință, însemnări istorice și jurnale. În completarea acestora, prezentăm și scrierile unor contemporani care au avut un important rol politic și/sau cultural în perioada de tranziție a Principatului. Relațiile lui Bethlen cu elita intelectuală românească de religie calvină sunt cunoscute; astfel, am expus o copie a unei opere de Pál Keresztúri care se afla în posesia familiei Halici, și care conține, pe paginile rămase goale, însemnările și traduceri românești din psalmuri al lui Mihail Halici tatăl. În fața invaziei turcilor, Halici tatăl a fugit de la Caransebeș și s-a refugiat la Aiud. Poate nu din întâmplare, Halici fiul a notat moartea tatălui său în 1671 în dreptul traducerii psalmului 12 tradus de Halici tatăl. În 1691, după moartea principelui Mihály Apafi I (15 aprilie 1690), soarta principatului nu era încă foarte clară. Isac Zabanius nu avea deci o sarcină ușoară pentru conceperea discursului funerar la cermenomonia funerară a principelui (19 februarie 1691). Numele lui apare de repetate ori în textele lui Bethlen. Acesta este motivul pentru care am decis să includem în expoziție volumul rar, de altfel singurul tipărit, care conținea orațiile funerare spuse la înmormântarea principelui. Conform funcției de reprezentare a discursului funerar, Zabanius creează memoria veșnică a principelui prin referire la una dintre cele mai importante instrumente ale grijii princiare aplicate de Apafi: s-a folosit de consilieri buni, astfel asigurând viitorul țării. În rândul bărbaților iluștri (*Viri illustrissimi*) se poate citi și numele lui Nicolae Bethlen, reprezentând, după Zabanius, virtuțile înțelepciunii, echilibrului și perspicacității. Numele lui Valentin Frank von

Frankenstein, protectorul lui Zabanius și mare patron al artelor și culturii, apare de mai multe ori în *Descrierea vieții sale*, volumul expus aici are mai multe ediții tipărite și a circulat și în copii manuscrise. Acesta ilustrează originea sașilor și privilegiile lor seculare, iar prima ediție tipărită a apărut exact în perioada discuțiilor legate de drepturile și obligațiile națiunilor ardelenene (de ex. dările), astfel concepția istorică a lui Frank reprezintă un argument în favoarea obiectivelor politice săsești. Una dintre multele manuscrise ale binecunoscutului reprezentant al istoriografiei săsești, Georg Soterius, se află în posesia Bibliotecii. În subcapitolul 3 din capitolul 9 al acestui volum, care descrie istoria, geografia și populația Transilvaniei și care conține, de asemenea, și hărți, autorul notează componența Guberniului din decembrie 1703. În rândul jurnalelor, primul este jurnalul autograf al lui György Vass de Czege deschis la însemnarea din data de 31 ianuarie 1691, unde descrie cum a prezentat Bethlen prima versiune a Diplomei Leopoldine în fața dietei. Între rândurile stărilor existau diferențe de opinii, unii dintre ei cereau modificarea unor puncte ale Diplomei. Aceste revendicări nu erau în avantajul Diplomei modificate, emise în luna decembrie al anului 1691, după cum reiese din rândurile memorabile din istoria lui Mihály Cserei, din însemnările anului 1692. Arhiva noastră de manuscrise are 14 copii manuscrise ale istoriei lui Cserei, cea expusă fiind un manuscris alcătuit cu mare grijă în secolul al XVIII-lea. Un alt document juridic de o însemnătate la fel de mare în epocă era *Resolutio Alvincziana* (1692, 1693), care venea în completarea Diplomei pe filieră religioasă și fiscală. Acest act juridic a fost instrumentat de Péter Alvinczi, delegat la Curtea Imperială, care a documentat fiecare act al lungii sale *expeditio* la Viena în protocoale cu adnotări la fiecare document important. Volumul este deschis la un fragment unde se poate vedea răspunsul lui Bethlen la unele probleme financiare ale lui Alvinczi, și comentariile acestuia din urmă la răspunsul lui Bethlen. Cele mai multe informații despre detenția lui Bethlen din Sibiu ne-au survenit din opera lui István Wesselényi. Jurnalul lui, într-o copie din secolul al XIX-lea, l-am deschis la însemnarea din 18 iulie 1707: aici povestește despre condițiile grele în care a fost ținut Bethlen în timpul arestării sale, când i-a fost interzis să stea lângă fereastră să se uite la cer și să se roage la Dumnezeu. Mihály Cserei a fost nu numai un contemporan de-al lui Bethlen, dar și un reprezentant al posterității imediate. A trăit mult și a scris mult, iar dintre nenumăratele sale scrieri am ales să expunem textul *Apologiei* scris la 31 ani după moartea lui Bethlen, în care evocă amintirea cancelarului renumit

pentru înțelepciunea sa incomparabilă (*incomparabilis*). Numărul relativ mare al copiilor operelor lui Bethlen (de reținut că textele lui s-au copiat chiar și în secolul al XIX-lea), dar și diferitele tipuri de texte care imortalizau numele lui dovedesc cât de importante erau ideile politice ale cancelarului și chestiunile legate de persoana sa. Persoana și viața lui Bethlen păreau într-atât de interesante încât autobiografia lui s-a tradus într-o versiune aventuroasă, de roman, în limba franceză de către abatele Révérend, agent în Ardeal la sfârșitul anilor 1670. Abatele a publicat autobiografia lui Bethlen în franceză în Amsterdam în 1736, împreună cu istoria călătoriei sale în Transilvania. Figura lui Bethlen ca întruchipare a unui cavaler galant francez a avut o popularitate atât de mare încât cartea abatelui Révérend a circulat în multe copii manuscrise în limbile maghiară și latină. Biblioteca are două traduceri în latină, aici putem vedea o copie intitulată de un cititor târziu în mod inventiv *Bethlen și Doamna Bartsai*, incluzând din originalul francez doar părțile romantice, și ignorându-le pe cele cu conținut istoric.

BETHLEN Miklós
*Descrierea vieții sale
de către el însuși /
Élete leírása magától
(...), (Ms. 2289)*

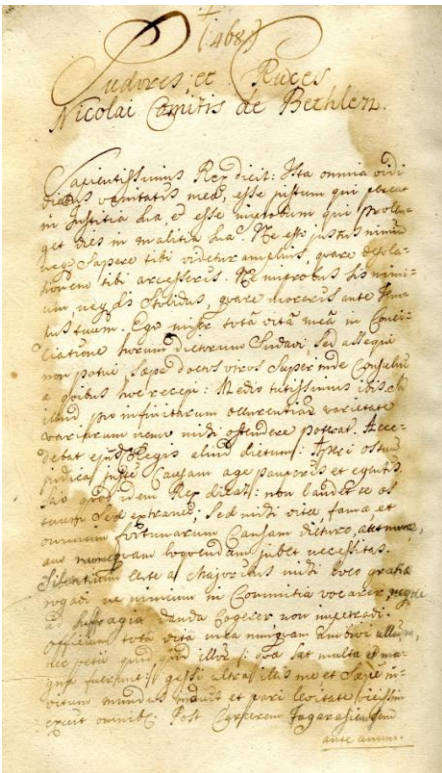
1716. október 27-én halt meg bécsi őrizetében Bethlen Miklós, az önálló erdélyi fejedelemség utolsó évtizedének, a hatalomváltás időszakának, ennek a felfordult és megváltozott világnak egyik legmarkánsabb politikusa. Halálának 300. évfordulójára rendezett kiállításunk a kancellár életművének, társadalmi és politikai szempontból is meghatározó személyiségének felelevenítését célozza. Teszi ezt, miközben – mint tudjuk – Bethlen Miklósnak egy ifjúkori versén és a protestáns papokat védelmező írásán kívül a maga korában egyetlen műve sem jelent meg nyomtatásban. Kéziratban maradt írásainak viszont nagy forgalma volt: két évszázadon át másolták és terjesztették Bethlen életművének legszemélyesebb írásait éppúgy, mint az erdélyi politika történetében döntő fontosságúnak bizonyult röpiratait.

A kiállítás három tematikus csoport köré épül. Az első Bethlennek a legfontosabb, az Egyetemi Könyvtár állományában megtalálható írásait mutatja meg. Ezek között időrendben az első egy nyomtatvány, Eszéki T. István 1675-ben megjelent könyvéhez írt üdvözlő verse, kevés nyomtatásban megjelent írásának egyike. A következő írás szintén egy nyomtatvány, a gyászévtized üldözött protestáns papjainak védelmében, a pozsonyi vértörvényszék ellenében írt *Apológiája*. Könyvtárunk példánya azért is különösen értékes, mert ebben Bethlen Miklós saját kezű bejegyzése

olvasható: ezt a kötetet Teleki Mihálynak ajándékozta. Bethlen első politikai tervezete az 1687-ben szövegezett *Moribunda Transsylvania* című röpirat (a kiállított példány Domokos Ferenc 1770-es másolata), amelyben Erdélynek a Habsburg fennhatóság alá kerülését kimondó balázsfalvi egyezményt (1687) követően foglalta össze Erdély jövőbeli politikai helyzetére tett javaslatait és kérte I. Lipóttól egy erre vonatkozó diploma kibocsátását. Ez az irat tette Bethlen nevét ismertté a bécsi udvarban. 1690. őszén, a zernyesti csata és Teleki Mihály kancellár halála után fogadta el a bécsi vezetés azt a 12 pontos tervezet, amelyet Bethlen nyújtott be az udvarnak. Ez a 12 javaslat volt az alapja a *Diploma Leopoldinum* első változatának, amelyet 1690. végén hozott haza Bécsből. Az udvar és Erdély viszonyát rendezni kívánó határozat nyilván nem Bethlen írása, de az ő politikai alkotása, az ő gazdasági, vallási, művelődési és kormányzati tervein alapszik. A kibővített, tartalmilag módosított *Diplomát* hosszas viták után 1691. decemberében bocsátotta ki a császár, ez az Erdélyi Fejedelemség átmeneti időszakának legfontosabb politikai dokumentuma, amely biztosította Erdély viszonylagos önállóságát és a vallásszabadságot, és több mint 150 évig képezte az erdélyi jogok, az erdélyi alkotmány alapját. Az 1691-es diplomának láthatjuk egy késő 18. századi másolatát. Bethlen Miklós – saját szavaival – „tragédiáját”, politikai karrierjének végét az 1704-ben történt megvádolása jelentette: bebörtönzésének, négy évig elhúzódó szebeni fogságának, majd az ezt követő szinte nyolc éven át, haláláig tartó bécsi őrizetének okát a *Columba Noe* című irata szolgáltatta. A Rabutin császári generálissal konfliktusba keveredő Bethlen helyzetét a gazdasági ügyekben vele pereskedő ellenfelei (mint például Apor István) is nehezítették, ez egyben azt is mutatja, hogy sokszor a személyes konfliktusok ereje a politikailag amúgy is igen megosztott, kuruc-labanc pártra szakadt erdélyi elit állásfoglalásaiban talán még a politikai pártállásnál is meghatározóbb volt. A *Columba Noe* Bethlen politikai hitvallása, Erdélynek az európai államok közötti helyére, státusára vonatkozóan kínált új megoldásokat és keresett nemzetközi garanciát a törekény önállóság biztosítására. A irat számos latin nyelvű másolata és magyar fordításban is terjesztett variánsai közül a rövid ideig kuruckodó, majd Bethlen mögé álló történetíró, Cserei Mihály tulajdonában levő egykorú másolatát mutatjuk meg. Élete eseményeit 1710-ig elbeszélő önéletírása, a *Bethlen Miklós élete leírása magától* bécsi fogságában írt művei közül a legfontosabb és a legterjedelmesebb, az erdélyi emlékirat-irodalom egyik legkiemelkedőbb szövege. Számos másolata közül ennek egy láthatóan igen

sokat forgatott, 18. századi másolatát állítottuk ki, amely Szász János 19. századi aranyosgyéresi pap tulajdonából került a könyvtárunk állományába. Fontosnak tartottuk, hogy Bethlen önéletírásával szerves egységet képviselő *Imádságoskönyvéből* is megmutassunk legalább egy részletet: választásunk a *Minden reggeli imádságom a közönséges keresztyén anyaszentegyházért, nemzetemért, hazámért, pogányok- és mindenekért* címet viselő szövegre esett, ez talán a legszebb államelméleti imádság ebből a korból. A másoló Kemény Farkas, 1802-ben állította össze ezt a kötetet. Bethlen az *Önéletírásával* párhuzamosan, 1708-ban a maga mentségére írta meg a *Sudores et Cruces Nicolai comitis Bethlen* című szövegét, azt, amelyikre „a deákban megírtam” formában több helyen is hivatkozik az önéletírásában, mintegy felszólít a két szöveg párhuzamos olvasására.

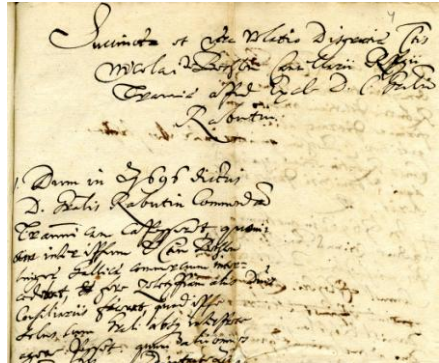
Sudores et cruces Nicolai comitis de Bethlen (Ms. 135)

Ezt az iratot eredetileg a hivatalosságoknak szánta, de végül nem juttatta el hozzájuk, benne életének az 1686–1698. közötti eseményeit foglalja össze. Ennek egy 18. századi másolata látható a kiállításon. A későbbi másolók Bethlen *Önéletírásának* szövegegyütteséhez tartozónak gondolták, szinte kivétel nélkül minden *Önéletírás*-másolatban megtalálható ez az irat is, akárcsak az, amelyiket 1708. június 8-án, a Bécs fele tartó út egyik állomásán, Eszéken I. József császárnak címzett: *Instantia Nicolai de Bethlen ex ultima captivitate scripta*, amelyben a császár iránti hűségben rendületlen, de öregségben és rabságban elgyötört

rab úr a *Columba Noéban* kifejtett gondolatait védelmezi, s rábízza magát a császári igazságszolgáltatásra. Ismerve Bethlen hatalmas levelezését, a

levélírás kulisszáiba is betekintheünk, ha Bethlennek azt az iratköteget forgatjuk, amelyben manu propria feljegyzései, levelei, fogalmazványai maradtak fenn. Az iratok 1698-ból valók és mind megvádoltatásával kapcsolatosak: ebben az évben vádolta meg Bánffy György gubernátor és Apor István Bethlent azzal, hogy a császári generális, Rabutin ellen áskálódik a bécsi udvarban. Ezek közül az iratok közül választottuk ki egy – valószínűleg Rabutinnak készített – levél francia nyelvű autográf fogalmazványát.

Succinta et vera relatio disgratiæ
comitis Nicolai Bethlen Cancellarii Regii
Transilvaniae Excellentissimum
Dominum Comitem Generalem
Rabutin, [1698]. (Ms. 4821)

Az erdélyi református egyház levéltárából kölcsönzött misszilisek a Bethlen és a református egyház közötti szoros patrónusi kapcsolat dokumentumai, kiállításukat éppen e kapcsolat kevésbé kutatott, sőt vitatott volta is indokolta. A kiállított levelek: a kolozsvári református eklézsia Bethlen Miklóshoz címzett levele (1702. október 30.), a gyulafehérvár-sárospataki református kollégium tanárainak levele a követségben Bécsben tartózkodó Bethlen Miklóshoz a debreceni taxa ügyében (1702. szeptember 24.); végül a bécsi raboskodásából a református Egyházfőtanácshoz írt levele látható, amelynek csak az aláírása autográf (1712. február 24.)

A következő csoportban Bethlen Miklósnak a könyvtárunkban fellelhető olvasmányaiból, tankönyveiből gyűjtöttük össze olyan köteteket, amelyeket bizonyíthatóan forgatott, szemléletét meghatározó módon formálták és amelyek hatása saját írásain kimutatható. A kiállított köteteket az *Önéletírás*ban emlegetett könyvek alapján válogattuk össze. Az időben hosszúra nyúlt (1649–1659), de a háborús állapotok miatt ténylegesen sokkal rövidebb ideig tartó hazai tanulmányai alatt több tanára is volt, közülük kettő feltétlenül meghatározónak minősült későbbi pályáját illetően: Keresztúri Pál és Apáczai Csere János két olyan kiemelkedő tanáregyéniség volt, akiről *Önéletírás*ában több helyen is az elismerés szavaival emlékezik

meg. A kiállított anyagba Keresztúri Pál és Apáczai két-két könyvét válogattuk be. Keresztúri és Apáczai Csere irányítása alatt Bethlen már elkezdte az ismerkedést azokkal a szerzőkkel, akiknek műveit külföldi tanulmányútja során is forgatta: Keckermann, Amesius, Descartes, sőt néhányukról tudjuk, hogy tanulmányai végeztével is állandó olvasmányai voltak (mint például Perkins, Amesius vagy Seneca művei). Iskolái kezdetén a legalsóbb fokon Smetius prozódiajárt forgatták, a latin grammatikát a Gyulafehérváron is tanító Alsted könyvéből sajtátították el. Apáczai, mint kezdő tanár poétikát tanított Bethlennek és társainak, tárgyát Vergilius *Georgicájának* fordításával gyakoroltatta, melynek során lehetőséget keresett és teremtett arra is, hogy fizikáról, földrajzról és csillagászatról is beszéljen diákjainak. Bethlen szemléletét a külföldi tanulmányútján elmélyített sztoikus és karteziánus eszmék mellett döntő módon határozták meg a protestáns kegyesség alapvető munkái: az állandó önvizsgálatot, a lelkiismeret állandó vizsgálatát, a penitenciatartás gyakorlásának fontosságát már itthon, Perkins és Amesius műveiből szívta magába. Descartes-tal itthon, Apáczai révén ismerkedett meg. Matematikai, csillagászati tanulmányait is elkezdte már a gyulafehérvári és a kolozsvári iskolában, a korszak legnépszerűbb matematikai tankönyvírójának kötetét, Metius aritmetikáját már Keresztúri oktatta. Ramus és Hottinger műveivel Heidelbergben ismerkedett meg. Jogi tanulmányait itt kezdte, majd Leidenben folytatta, Justinianus törvényeit és Grotius alapművét olvasta. Golius, leideni tanára kedvéért ismerkedett meg az arab nyelv alapjaival, mint írja: „egynéhány hetet és tallért odavesztegeték az arabica linguára”. Mint tanulmányairól készült beszámolójából is kitűnik, peregrinációját nemcsak tudatosan tervezte, de könyvekből is készült a meglátogatandó ország megismerésére. Többek közt ezért is forgatta Brussiers Franciaország történelméről írt összefoglalóját. Senecának a haragról, Luthernek a szolgálai akaratról írt könyveit cím szerint is emlegeti az önéletírásban, Thomas Browne bestsellerré vált művét, a *Religio medicit* is alaposan ismerte. Augustinus *Vallomásait* mint az önéletírás egyik mintáját említi. Bethlen önkép-formálásában a mártír képét alkotja meg magáról. Ebben legalább olyan döntő szerepe van olvasmányainak, mint élete alakulásának. Énkép-formálásában Szőnyi Nagy István *Martyrok coronája* című kötetének erős hatását is felfedezhetjük.

Az utolsó tematikus csoportban Bethlen kortársainak szövegeiből mutatunk meg néhányat. A kéziratok kiválasztásánál elsődleges

szempontunk volt, hogy olyan szövegek kerüljenek kiállításra, amelyekben Bethlenről kortársai saját műveikben megemlékeznek. Értelemszerűen itt a források hangsúlyos csoportját a naplók és a történeti feljegyzések alkotják. Emellett fontosnak gondoltuk azoknak a kortársaknak néhány írását is megmutatni, akik politikai és/vagy művelődéstörténeti szempontból fontos szerepet töltek be a Fejedelemség átmeneti időszakában. Bethlennek a román kálvinista értelmiséggel való kapcsolata bizonyított, ezt felidézendő állítottuk ki Keresztúri Pál egy művének olyan példányát, amely a Halici-család birtokában volt, és amelynek üres lapjain idősebb Halici Mihály jegyzeteit és román nyelvű zsoltárfordításait, illetve fia verseit láthatjuk. Idősebb Halici Mihály 1658-ban a török betörés, a nagyszámú pogány ellenség elől Karánsebesről Enyedre menekült. Talán nem véletlen, hogy 1671-ben ifjabb Halici Mihály apjának elhalálozását éppen annak a 12. zsoltárfordítása mellett jegyezte fel. 1691-ben még nem volt egyértelmű, hogy milyen irányban dől el Apafi halálával (1690. április 15.) Erdély sorsa. Isac Zabanius ezért sem volt könnyű helyzetben a fejedelem temetésén (1691. február 19.) Zabanius neve előfordul több helyen is a Bethlen-szövegekben, ezért is tartottuk fontosnak, hogy a fejedelem temetésén elhangzott beszédekből egyetlen, nyomtatásban is megjelent, ma már ritka kiadványt beemeljünk a kiállítás anyagába. Zabanius a temetési beszéd reprezentációs céljának megfelelően állít örök emlékezetet az elhunyt fejedelemnek, aki a fejedelmi gondoskodásnak az egyik legfontosabb eszközét alkalmazta: jó tanácsadókkal vette körül magát, ily módon is biztosította az ország jövőjét. A kiváló férfiak (*Viri illustrissimi*) sorában olvasható Bethlen Miklós neve is, aki Zabanius szerint a bölcsesség, a kiegyensúlyozottság és az éleslátás erényét képviseli. Zabanius patrónusának, a nagy művészet- és művelődéspártoló Valentin Frank von Frankensteinnak a nevét is több helyen is emlegeti Bethlen az *Önéletírásban*, az itt kiállított kötete több kiadásban ismert és kéziratban is terjesztették. A szászok eredetét és évszázados privilégiumait tárgyalja, éppen akkor jelent meg először, amikor az erdélyi nemzetek jogainak, kötelességeinek (pl. adózás) tárgyalása körüli nagy viták zajlottak, ily módon Frank történelemértelmezése a szászok politikai céljai melletti argumentáció eszköztárát bővíti. A szász történetírás egyik legismertebb képviselőjének, Georg Soteriusnak számos kézírata közül egy a könyvtárunkban is megtalálható. Az Erdély történelméről, földrajzáról, népességéről készített, térképekkel is ellátott mű 9. fejezetének a 3. alfejezetében, Erdély civil adminisztrációját tárgyaló részében jegyzi fel a Gubernium 1703. decemberi névsorát. A naplók sorában

elsőként Czegei Vass György autográf naplóját nyitottuk ki az 1691. január 31-i bejegyzéséhez: itt számol be arról, hogyan terjesztette Bethlen az országgyűlése elé a *Diploma Leopoldinum* első változatát. A rendek véleménye megoszlott, s egy részük a *Diploma* néhány pontjának megváltoztatását kérte. Hogy végül a követelések mennyire nem váltak előnyére az 1691. decemberében kibocsátott, módosított *Diplomának*, arról Cserei Mihály históriájában az 1692. év eseményei közt jegyzett fel emlékezetes sorokat. Kézirattárunk 14 másolatban őrzi Cserei históriáját, egy nagy gonddal készített 18. századi másolatot állítottunk ki. Ennek az időszaknak a *Diploma* mellett másik legfontosabb jogi dokumentuma a *Resolutio Alvincziana* (1692, 1693), amely vallásügyi és fiskális szempontból egészítette ki a *Diplomát*. Kieszközlője Alvinczi Péter ítélőmester, aki hosszas bécsi expedíciójának minden fontos iratát jegyzőkönyvben vezette, sőt, nemcsak vezette, hanem megjegyzéseket is fűzött az egyes iratokhoz. Alvinczi jegyzőkönyvét olyan részhez nyitottuk ki, ahol Bethlen Miklósnak az Alvinczi pénzügyi gondjaira tett válaszát és Alvinczi ehhez fűzött kommentárját olvashatjuk. Bethlen szebeni fogságának idejéről Wesselényi Istvántól tudunk a legtöbbet, a 19. században másolt naplót 1707. július 18-ához nyitottuk ki, itt mesél Bethlen fogvatartásának sanyarú körülményeiről: a rab úr az ablak mellé állva sem tekinthetett az ég felé, hogy úgy fohászodjon Istenhez, ezt is megtiltották neki. Cserei Mihályt nemcsak kortársként, de a közvetlen utókor egyik képviselőjeként is számon tarthatjuk. Sokat élt, de sokat is írt, számos szövege közül fontosnak tartottuk, hogy a Bethlen halála után 31 évvel írt *Apológiáját* is megmutassuk, mert ebben is megemlékezik az „incomparabilis bölcsességéről” híres Bethlen Miklósról. A viszonylag bőségben fennmaradt Bethlen-másolatok (fontos megjegyezni, hogy a 19. században is szorgosan másolgatták írásait), de a nevét megörökítő különféle műfajban írt szövegek is mutatják, hogy kortársait és a közvetlen utókort is mennyire foglalkoztatták a Bethlen személye körüli ügyek és a kancellár politikai elképzelései. Bethlen személye, élete annyira izgalmasnak tűnt, hogy regényes feldolgozását is elkészítette az 1670-es évek végén erdélyi ágensként működő Révérend abbé. 1736-ban Amsterdamban két kötetben jelentette meg a (saját maga által írt) francia nyelvű Bethlen-önéletrajzot és erdélyi útjának, az ekkori eseményeknek történetét. Bethlen mint gáláns francia lovag alakja olyan nagy népszerűségnek örvendett, hogy Révérend abbé könyve Erdély-szerte számos kéziratos, latin vagy magyar nyelvű másolatban is fennmaradt. A könyvtárunk két latin nyelvű fordítást őriz: itt azt a példányt láthatjuk, amelyre igen

inventív címet írt egy későbbi olvasó: *Bethlen és Bartsainé*, vagyis amelyik a francia eredetinek történelmi vonatkozású részeit elhagyja és a csak romantikus részekre figyel.

CATALOG / KATALÓGUS

I. Operele lui Nicolae Bethlen – tipărituri, copii, scrieri autografe Bethlen Miklós munkái – nyomtatványok, másolatok, eredeti iratok

1.

Versuri de întâmpinare ale lui Nicolae Bethlen / Bethlen Miklós üdvözlő verse
ESZÉKI T. István: *Diarum theologicum sive Universa theologia, viginti decadibus aphoristice, (...): in usum scholae Udvarhelyiens Theologicum ...*, Kolozsvár, Veresegyházi Szentye Mihály, 1675. kötetéhez (BMV 5748).

2.

[Colligatum] *Apologia ministrorum evangelicorum ad innocentiam suam orbi Christiano declarandam*, [Kolozsvár], 1677; *Epistola Nicolai Bethlen Sedis Siculicalis Udvarhely capitanei Supremi, ad ministros exules tam Helveticae quam Augustanae Confessionis, ex Hungaria per hodiernam persecutionem ejectos*, [1675], (BMV 5990).

3.

BETHLEN Miklós: *Moribunda Transylvania (...)*, (1687).

Copia lui Ferenc Domokos din 1770 / Domokos Ferenc Alsócsernáton, másolata, 1770, (Ms. 137).

4.

Diploma Leopoldinum (1691).

Copie din sec. al XVIII-lea/18. század végi másolat, (Ms. 616).

5.

[BETHLEN MIKLÓS] GOTHFRIDUS Fridericus Veronensis: *Olajágot viselő Noé galambja* (1704)

Copie din epocă, exemplarul lui Cserei Mihály / egykorú másolat, Cserei Mihály példánya, (Ms. 1866).

6.

BETHLEN Miklós élete leírása magától

Copie din sec. al XVIII-lea, exemplarul pastorului Szász János, din Câmpia Turzii / 18. századi másolat Szász János 19. századi aranyosgyéresi pap tulajdonából, (Ms. 2289).

7.

BETHLEN Miklós: *Minden reggeli imádságom a közönséges keresztyén anyaszentegyházért, nemzetemért, hazámért, pogányok és mindenekért*

Copia lui Farkas Kemény din 1802 / Kemény Farkas másolata 1802-ből, (Ms. 136).

8.

BETHLEN Miklós: *Sudores et cruces comitis Nicolai Bethlen*

Copie din sec. al XVIII-lea / 18. századi másolat, (Ms. 135).

9.

Instantia Nicolai de Bethlen ex ultima captivitate scripta

Copie din sec. al XIX-lea, un dar făcut în 1846, din partea lui Ádám Bethlen pentru Lajos Gyulai / 19. századi másolat, 1846-ban ajándékozta Bethlen Ádám Gyulai Lajosnak, (Ms. 1151).

10.

BETHLEN Miklós notaja, (1698)

Document autograf / autográf, (Ms. 4821).

11.

A kolozsvári református eklézsia levele Bethlen Miklóshoz, 1702. október 30, (Erd. Ref. Lev. társ., 15/1702)

Scrisoarea parohiei reformate din Cluj către Nicolae Bethlen, 30 octombrie 1702.

12.

A gyulafehérvár-sárospataki ref. kollégium tanárainak levele a követségben Bécsben tartózkodó Bethlen Miklóshoz a debreceni taxa ügyében, 1702. szeptember 24. (Erd. Ref. Levár, 19/1702)

Scrisoarea profesorilor colegiului reformat din Alba Iulia-Sárospatak către Nicolae Bethlen deputat la Viena, 24 septembrie 1702.

13.

Bethlen Miklós levele a református Egyházfőtanácshoz, Bécs, 1712. február 24, csak az aláírás autográf, (Erd. Ref. Levár, 8/1712)

Scrisoarea lui Nicolae Bethlen Consiliul bisericesc reformat, Viena, 24 februarie 1712, numai semnătura este autografă.

II. Manualele și lecturi ale lui Nicolae Bethlen Bethlen Miklós tankönyvei, olvasmányai

14.

KERESZTURI Biró Pál: *Csecsemő keresztyen*, Fejérvár, [typ. Principis], 1638, (BMV 2051).

15.

KERESZTURI Biró Pál: *Felsörült keresztyen*, Várad, Szenczi Kertész Ábrahám, 1641, (BMV 2222).

16.

APÁCZAI CSERE János: *Magyar encyklopaedia*, Utrecht, Johannis a Waesberge, 1653, (BMV 2738).

17.

APÁCZAI CSERE János: *Oratio de studio sapientiae*, Utrecht, Johannis a Waesbergae, 1655, (BMV 2737).

18.

Henricus SMETIUS de Laeda (Heinrich SMET): *Prosodia Henrici Smetii Rub. F. A Leda, Alostani, Flandri, Medicinae Doctoris, promptissima*, Frankfurt, apud Nicolaus Hoffmannus, 1611, (C.V. 1863).

19.

Bartholomeus KECKERMANN: *Systema Logicae*, Hanovia, Petrum Antonium, 1619, (299842).

20.

Zacharias URSINUS, *Explicationum catecheticarum D. Zachariae Ursini Silesii: absolutum opus, totisque theologiae purioris quasi novum corpus*, Neustadt an der Weinstrasse, Matthias Harnisch, 1595, (C.V. 5040).

21.

William AMESIUS (William AMES): *Medulla Theologiae*, Debrecen, per Stephanus Töltési, 1685, (BMV 7702).

22.

William AMESIUS (William AMES): *De constientia, et iure, vel casibus, libri quinque*, Amsterdam, Ioan. Iansonius, 1634, (Rare 468).

23-24.

William PERKINS: *Guilielmi Perkinsi (...) Opera omnia theologica: in duos tomos distributa*, Geneva, Petrum et Iacobum Chouet, 1618–1624, (C.V. 3840).

25.

René DESCARTES: *Principia philosophiae*, Amsterdam, Elzevir, 1664 [editio quarto], (300191).

26.

Pierre de la RAMÉE: *Dialecticae P. Rami regii professoris clarissimi, omnium postremò editae, libri duo, praelectionum et repetitionum quaestionibus illustrati. (...)*, editio tertia, Köln, apud Maternus Cholnius, 1587, (Patrimoniui 299922).

27.

Adrianus METIUS: *Aritmethicae libri duo et geometria*, Leyden, Elzevir, 1640, (41285).

28.

Johann Heinrich HOTTINGER (I): *Historiae orientalis quae ex variis orientalium monumentis collecta: (...)*, Zürich, Jacob Bodmer, 1660, (C.V. 5893).

29.

IUSTINIANUS: *Corpus juris civilis*, [Genève], Excudebat Eustath. Vignon Atrebat., MDLXXX [1580], (Patrimoniū 386941).

30.

Hugo GROTIUS: *De jure belli et pacis*, Amsterdam, Ioan. Iansonius, 1632 [editio tertia], (C.V. 1472).

31.

GOLIUS, Jacobus, *Lexicon arabico-latinum*, Lugdunum Batavorum [Leiden], Typis Elseviriorum, 1653, (101766).

32.

Jean de BUSSIERES, *Joannis de Bussieres Belliociensis (...) Historia Francica a monarchia condita ad annum hujus seculi septuagesimum: in duos tomos distincta (...)*, Köln, Hermannus Demen, [1688], (C. V. 4473).

33.

Martin LUTHER: *De servo arbitrio*, Nürnberg, Ioannem Petreium, 1526, (Rare 127).

34.

Thomas BROWNE: *Religio medici*, Strassburg, Fridericus Spoor, 1665, (43178).

35.

Lucius Annaeus SENECA: *Sententiae Insigne ex L. Annei Senecae libris de Ira*, Coronae [Brassó], Valentin Wagner, 1555, (BMV 250).

36.

AUGUSTINUS: *Opera. Nonus tomus: Nonus tomus operum D. Aurelii Augustini Hipponensis Episcopi, continens illius tractatus, hoc est, expositiones ad populum factas in Novum Testamentum, cum alijs varii generis opusculis, (...)*

Basileae, Ex officina Frobeniana: per Hier. Frob. et Nic. Episcopium, 1556, (Rare 206).

37.

SZŐNYI NAGY István: *Martyrok koronaja, mely az evangeliomi igaz vallásban alhatatossaknak és mártýromság szenvedésben diadalmassaknak, fejekben liliom színű szép gyemantokal, rosa színű drága rubintokkal fénlík*, Kolozsvár, [s. n.], 1675, (BMV 5727).

III. Contemporanii lui Nicolae Bethlen Bethlen Miklós kortársai

38.

[Colligatum] KERESZTÚRI BÍRÓ Pál: *Csecsemő keresztyén, (...)*, Gyulafehérvár, [Typis principis], 1638. – [19] + 203 pag., 4°; Id. és ifj. HALICI Mihai zoltárfordításai, versei – 1658–1671. (Bibl. Prot. Teol. Int.; RMK 257)
Însemnări aufografe – Mihail Halici, tatăl și fiul.

39.

Isac ZABANIUS: *Oratio panegyrica, in solenni pompa exequiali, Celsissimi quondam Principis ac Domini, Domini Michaelis Apafi, Transilvaniae Principis, Siculorum Comititis, et Partium Regni Hungariae, Cibinii*, Impr. Imebat Johannes Hermelius, 1691, (BMV 8380).

40.

Valentin FRANCK von Frankenstein: *Origines nationum et praecipue Saxonicae in Transylvania, cum nonnullis aliis observationibus ad ejusdem jura spectantibus, eruderibus privilegiorum et historiarum erutae*, Helmanstadt, Georg Wolfgang Hamm, 1697, (BMV 9360).

41.

Georg SOTERIUS: *Liber IV. de Trans[ilvaniae] rebus*.
Înainte de 1756, document autograf / 1756 előtt, autográf, (Ms. 246).

42.

CZEGEI VASS György: *Diarium, az az Mindennapi lött dolgok* [1691].

Document autograf /autográf, (Ms. 1586/2).

43.

CSEREI Mihály: *Vera Historia Transilvanica. Ab anno MDCLXI. Incipiendo elaborata per Michaelem Cserei de Nagy Ajta a descripta in exilio Coronensi. Anno MDCCIX.*

Copie din sec. al XVIII-lea / 18. századi másolat, (Ms. 235).

44.

ALVINCZI Péter: *Liber Memorialis Expeditionis, et Exequutionis Viennensis, cum suis Accessorys circumstantibus Magistro Petro Alvinci, de Borberek – Anno 1692[–1693].*

Document autograf /autográf, (Ms. 661).

45.

WESSELÉNYI István: *Diarium Anni 1707.*

Copie din sec. al XIX-lea / 19. századi másolat, (Ms. 3227).

46.

Cserei Mihály *Apológiája. Anno 1747. 10. Aug. notatis suae annorum 80.*

Document autograf /autográf, (Ms. 840).

47.

[RÉVÉREND DOMINIQUE:] *Bethlen Miklós emlékiratai – Bethlen és Bartsainé.*

Traducere din limba franceză în limba latină, sec. al XVIII-lea / latin nyelvű fordítás, 18. század, (Ms. 626).

48.

[RÉVÉREND DOMINIQUE:] *Memories historique du Comte Betlem-Niklos, contenant l'histoire des derniers troubles de Transilvanie, Amsterdam, Chez Jean Swart, sur le Kneuterdyk, MDCCXXXVI [1736], 2 vol. ; 8°. (C.V. 3350).*

Evenimentul este organizat în cadrul parteneriatului BCU – REFO500

A konferencia a KEK – REFO500 partnerkapcsolat keretében jött létre

Coorganizator / Társszervező:

Departamentul de Istorie Medievală, Premodernă și Istoria Artei,
Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca /

Középkor-, kora újkor- és művészettörténeti tanszék, Babeș-Bolyai
Tudományegyetem, Kolozsvár

Eveniment co-finanțat de / Támogatók:

Primăria Cluj-Napoca / Kolozsvár Polgármesteri Hivatala

Fundația Communitas / Communitas Alapítvány

Mulțumim domnului Gábor Sipos, directorul Arhivei Centrale de Colectare a Eparhiei Reformate din Ardeal, și Rectorului Institutului Teologic Protestant, domnul Elek Rezi, și bibliotecarului József Kurta pentru amabilitatea de a ne pune la dispoziție documente pe durata expoziției.

Köszönjük Sipos Gábornak, az Erdélyi Református Egyházkerület Levéltára vezetőjének, illetve a kolozsvári Protestáns Teológia rektorának, Rezi Eleknek és könyvtárosának, Kurta Józsefnek a kiállítás idejére kölcsönzött dokumentumokat.